

VAN AARDBEIJENONTPIJTTER TOT ZWITSERSE BERGMARINE

Fopdrachten [slot]: in de winkel, de horeca en de grafische sector, op kantoor en op school

Peter Burger

De theelepelpouleermachine, de tule zonder gaatjes of een doosje stippelijntjes: in tal van branches worden mensen het slachtoffer van fopdrachten. Zelfs schoolkinderen worden er soms opuit gestuurd om bijvoorbeeld de globe van Nederland te gaan halen. Het vierde en laatste deel van Peter Burgers fopdrachteninventaris.

Kent u onzinboodschappen om nieuwe werknemers te ontgroenen of om een aprilgrap mee uit te halen, zoals het plintenladdertje of het blikje ooievaarskuitenvet, vroeg ik vorig jaar aan de lezers van het *Algemeen Dagblad* en *Onze Taal*. En óf u die kende. Dankzij uw brieven en e-mails telt mijn verzameling inmiddels honderden fictieve gereedschappen, drogisterijartikelen en andere boodschappen.

In de drie vorige afleveringen van deze serie ging ik in op dit soort ontgroeningsrituelen, somde ik de bekendste grappen op en inventariseerde ik de militaire en maritieme fopfolklore en de onzinboodschappen in de gezondheidszorg, de nijverheid en de agrarische sector. Deze maand tot besluit: ontgroenings-aprilhumor op kantoor, in de grafische industrie, onder middenstanders, op school, in de horeca en in het huishouden. En enig in hun categorie, maar van een overrompelende schoonheid, zijn nog het allerheiligenbeeld en de embouchure van de trompetter.

DE GRAFISCHE WERELD Denkbeeldige instrumenten voor typografen en drukkers, alsmede fotografen en filmers

Drukkerswapen "Leerjongens werden wel naar de voorman van de drukkerij gestuurd om het 'drukkerswapen'", vertelt de typograaf Karel Treebus. "Aldaar aangekomen kreeg het groentje met een spatel een lik op zijn wang uit een blik drukinkt."

Kleurenbalk Fopdracht voor filmers – de kleurenbalk is een deel van het testbeeld.

Kwadratenschaar Gehoord in de jaren vijftig in het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf. Karel Treebus: "Een grap van een van de leermeesters was om een minder snuggere nieuwe leerling naar de chef van een van de echte zetterijafdelingen te sturen met de vraag 'wanneer hij nu eindelijk die kwadraten-

schaar eens terug zou geven'. De desbetreffende chef (die uiteraard in het complot zat) stuurde zo'n jongen dan terug met de mededeling: 'Laat die baas van jou mij maar eerst die pasjesboor teruggeven ...' Het spreekt vanzelf dat het allemaal flauwekul was. Zowel kwadraten als pasjes waren in het loodzettijdperk stukjes lood van een bepaalde maat die – net als spaties – niet afdrukten. Kwadraten waren wat grotere stukjes, die gebruikt werden om een regel tekst die

Illustratie: Marthijs Smit

niet volliep, verder op te vullen. Pasjes zijn spaties ter dikte van een half vierkant. Vierkantjes (ter breedte van de lettergrootte) werden gebruikt om in de klassieke typografie nieuwe alinea's mee in te springen. Aan die stukjes lood viel natuurlijk niets te knippen of te boren."

Varianten: *spatietang*, *rasterwisselstang* en *uitgekookt lood*.

Lenzenvijltje Voor scherpere foto's; bij drukkerij De Spaarnestad te Haarlem werd een leerling-fotograaf daarvoor op pad gestuurd. Beginnende fotografen worden ook wel om een setje newtonringen gestuurd. Newtonringen of interferentieringen zijn de gekleurde cirkels die als fout op foto's kunnen voorkomen.

Perforatietang "Zelf ben ik op een van m'n eerste werkdagen in een filmlaboratorium ooit achter de 'perforatietang' aan gestuurd. Filmrollen komen soms met een ongeperforeerde uitloopstrook uit de fabrieken van Kodak en Agfa, dus het bestaan van zo'n tang klonk aannemelijk." (Johan van Elk) Perforatietangen bestaan, maar niet voor dit doel.

Rasterpuntjes, een zakje - Samen met de letterzeef de populairste fopboodschap in de grafische wereld. Rasterpunten zijn de punten waaruit afgedrukte plaatjes zijn opgebouwd. Variant uit het beeldschermtijdperk: *een doosje pixels*. Verder werd er wel gezocht naar een doosje komma's, een doosje ASCII-tekens en een doosje stippelijntjes. Die stippelijntjes werden ook wel per meter verkocht.

KANTOOR

Nergens verkrijgbare kantoorbestedigheden

Centenlijm, een tubetje - "Langgeleden" gebruikt bij de Rabobank. Bestaat evenmin als het Belgisch woordenboek, boekhoudspijlers, gelinieerd carbonpapier, stippeltjeslijm, de papiermagneet (voor achter de radiator gevallen documenten) en de stempel 'payment will never follow'.

Couponhark Vooral in zwang op banken. "In de jaren dertig werkte ik op een klein (twintig personen) bankierskantoor in Amsterdam", herinnert een lezer zich. "Als er een nieuwe jongste bediende kwam, kreeg hij de opdracht 'de slinger van de couponhark' te halen. Helemaal aan het einde van de stad was de bevriende firma waar hij heen moest, ingelicht. De 'slinger' was een loodzwaar

ijzeren voorwerp in een dichtgebonden jutezak. Het slachtoffer moest dat geval op zijn fiets trachten te binden en zo de stad door rijden. Hij kwam dan uitgeput en sprakeloos terug. Op een keer was het slachtoffer echter slim en hij zag dat hij dat ding nooit op zijn fiets zou kunnen laden. Hij bestelde op eigen houtje een taxi en kwam fris en vrolijk op kantoor terug. Het kantoor kon de taxi betalen." (H. Donker)

Dubbelponsingen Een lezer werkte omstreeks 1960 in de automatisering, toen dat nog 'ponskaartenadministratie' heette, waar nieuwkomers vaak eropuit gestuurd werden om een doosje dubbelponsingen te halen. "Ter verduidelijking: in ponskaarten wordt een cijfer aangegeven door één gaatje, een letter door twee ponsgaatjes in een kolom." (Frans Geleyns) Ook: *een doosje ponsgaatjes*, *perforatorgaatjes* of *postzegelgaatjes*. Voor Engelse secretaresses: *a box of punchholes*.

Een ponskaart

Grenszegels Een vakantiewerker op het Haarlemse kadaster zocht ze in de jaren zeventig.

Leckbier Op een Rotterdams scheepvaartkantoor zochten nieuwelingen de vrachttarieven uit voor stroop in kraten en kikkers met glazen oogjes. Elders moesten groentjes vrachttarieven berekenen voor onzinladingen als brandstof voor zweefvliegtuigen of een tankerlading met Duits Leckbier voor de dierentuin in Chicago. "Leckbier is een Duits scheldwoord voor 'slecht, waterig bier', maar in de uitleg voor onze groentjes was het 'bier dat door lekkage en bij flessen vullen in de brouwerij werd opgevangen'. Hoewel het niet meer voor menselijke consumptie geschikt was, had de dierentuin in Chicago zogenaamd ontdekt dat de olifanten dit calorierijke afvalproduct zeer wisten te waarderen." (R. van de Wetering de Rooy)

'Never come back'-lijn Nieuwelingen bij een scheepvaartkantoor moesten de papieren opzoeken van deze minder succesvolle rederij (vlaggenschip: de Hemelvaart 7). Ook gebruikt als spotnaam in de trant van *Boerenstronkeradeel* en *FC Schubbekutteveen*.

Plattegrond van de begroting Gezocht op het toenmalige Ministerie van Oorlog, anno 1950.

Pneumatische stoelpomp Een lezeres die twintig jaar geleden als vakantiehelp op een Rotterdams kantoor werkte: "De leukste die ze daar hadden, was de volgende: iemand liet onopvallend zijn bureaustoel zakken en riep dan: 'Verdorie! Is m'n stoel weer in elkaar gezakt.' Het slachtoffer van die dag werd dan op pad gestuurd voor de pneumatische stoelpomp om de ingezakte stoel weer op hoogte te krijgen." (Liesbeth Claus)

Andere kantoortitels: *het ronde archief* (schertsnaam voor 'prullenmand', ook gebruikt als fopdracht), *het steekproefladdertje* (bij de Stichting voor Statistiek) en *het referatenhamertje* (bij de Rijksverzekeringsbank in Amsterdam).

Zwitserse bergmarine "In mijn eigen beginwerkijd op een kantoor (1960) werd ik ingeseind vooral niet te gaan zoeken naar de map van de Zwitserse bergmarine." (Lia Imhof)

OP SCHOOL

Boodschappen om kinderen van de lagere of basisschool mee voor de gek te houden

Foutenspiegeltje Een herinnering uit 1930: toen de meester de dictees van dertig kinderen na moest kijken, vroeg hij een van hen in een andere klas het foutenspiegeltje te halen - als hij dat boven het werk hield, zag hij meteen alle fouten.

Globe van Nederland Aprilgrap op school. Ook: *de globe* (of *wereldkaart*) van Europa.

Limonade uit de kraan 'Nemen jullie morgen allemaal een glas mee naar school, want dan komt er limonade uit de kraan.' De volgende dag was het natuurlijk 1 april.

Rond vierkant Fopboodschap voor schoolkinderen. Kinderen worden ook al minstens een eeuw naar de winkel gestuurd voor (een half pond) vierkante rondjes. Varianten: *de vierkante cirkel* en *voor een dubbeltje guldens halen*.

MIDDENSTANDERS

DROGIST

Ammetokusolie Op het eerste gehoor misschien Latijn, maar het is Bargoens (van *toges* of *tokus*, 'achterste', ook wel 'vrouwelijk of mannelijk geslachtsdeel'). ▶

Even moeilijk verkrijgbaar als neushaar-versteviger, baardlak, de borstharen-kwast, zwangerschapssokken, een leer-tje voor de haarvanger en knibbel-smoor (Fries voor 'knievet'; Engels: *elbow grease*).

Drie ons condoms Een briefschrijver herinnert zich uit zijn studententijd begin jaren zestig hoe een ouderejaars een feut verzocht: "'Hier heb je wat geld, ga even drie ons condoms kopen.' Dit product was in die jaren bepaald niet zomaar te koop. Na een uur meldde de feut zich weer en overhandigde de verbaasde ouderejaars een zakje elastiekjes, met de woorden: 'Het spijt me, meneer, ze hadden ze alleen nog maar gesneden.'" (F.J. Lisman)

"Ze hadden ze alleen nog maar gesneden."

Foto: Onze Taal

Droog water, een zakje gedroogd regenwater Al in 1900 opgetekend. Een deskundige merkt op: "Droog water is iets minder onzinnig dan het lijkt, want in onze familie was een kruidenierswinkel waar men droog water kon kopen. Dat was kristalsoda, natriumcarbonaat met tien moleculen kristalwater. Dat bestaat voor 63% uit water en is toch 'droog'. Boven 32 °C begint het zijn water te verliezen." (Jan Bus) Frans: *une bouteille d'eau déshydratée*. Duits: *Wasserpulver*. Ook gehoord: *gedroogde sneeuw, een kopje warm ijswater*.

Houwmeblauw, een zakje - Bij een drogist in Twente. Het wilde zoveel zeggen als 'Sla me tot ik blauwe plekken heb.' Ook in het Duits: *eine Tüte Haumichblau*.

Rozenwater "Wilton Feyenoord, de oude werf aan de Rotterdamse Schiehaven. 'Hé joh, haal jij even een fles rozenwater.' De jongen ging en kwam de volgende dag terug met een fles water waar het etiket op zat van een drogist in de voormalige Rozenstraat. 'Het was wel even zoeken, baas.'" (E. Mol)

SLAGER

Bloedboor Voor slagersleerlingen. Oud, maar ook nu nog in gebruik bij een Dordtse slager. Bestaat evenmin als de miltzaag, de vetzaag en de vetschaaf.

Map met runderhammen "In de tijd dat ik bij het Productschap voor Vee en Vlees in Den Haag werkte, begin jaren zestig," vertelt Wim Hagenaar, "werd een nieuwkomer het pand door gestuurd met de opdracht de map met de runderhammen op te halen." Net zoiets als het biefstukstalenboek, mis-schien.

Mond-en-klauwzeer Een lezeres werd vroeger eens naar de slager gestuurd om een pond mond-en-klauwzeer.

Rol(len)patroon Antieke fopdracht voor slagersleerlingen, opgetekend in 1895. Het *Woordenboek der Nederlandse Taal*: "Eigenlijk: een patroon voor het maken van rolpens, een patroon waarnaar men de koemaag in stukken snijdt voor het bereiden van rolpens; aangezien dit evenwel niet bestaat, wordt het woord (in het Oosten van ons land) gebezigd voor: een niet be-

staand iets, bepaaldelijk in de zegsw. *iemand om het rollepatroon uitzenden: iemand vergeefs laten lopen.*" Ook: *worstpatroon*.

Stoomkorrels Een lezer uit Vlaanderen schrijft: "Als jonge knul van zestien deed ik een vakantiejob in een vleesverwerkend bedrijf. Daar werd mij de eerste dag gevraagd een emmertje 'stoomkorrels' te halen voor de verpakkingmachine."

BAKKER

Krentenpistool Om krenten in het deeg voor krentenbroden te schieten. Een lezer werd er als kind op 1 april door zijn buurman, die bakker was, opuit gestuurd om dit uitgelende voorwerp te halen. Even onzinnig als het moorkoppenzeefje of de stolboor, een instrument om gaten in een kerst- of paasstol te boren om de amandelspijs erin te spuiten.

Ovenschroef Uit 1897: denkbeeldig werktuig om de oven groter te maken. Het *Woordenboek der Nederlandse Taal* kent hem ook als vergeten uitdrukking: "'Daar mochten we de oven-schroef wel voor gebruiken', t.w. om

ZE BESTAAN ECHT

Sommige voorwerpen die de schijn tegen hadden, zoals de vierkantegatenboor, bleken toch te bestaan. Drie reacties op vorige afleveringen:

Hemelankers, hemelbouten Onder meer gezocht bij de RET (aprilnummer). "Het hemelanker of de hemelbout behoort tot de onwaarschijnlijke voorwerpen die bij nader inzien wel degelijk bestaan. Dat weten ze natuurlijk niet bij de Rotterdamse Electriscbe Tram, maar de vuurkist van een stoomlocomotief wordt aan de bovenzijde met dergelijke attributen opgehangen. En een vuurkist, de ruimte waarin het kolenvuur in deze voorganger van de RET brandende wordt gehouden, is ook al geen grap." (Gerard Elffers, Corus IJmuiden Strip Products)

Slutelgatzaagje (juninummer) "In de bouw, met name in het timmervak, bestond er wel degelijk een sleutelgatzaagje. Dit was een heel klein zaagje met een smal, tot een punt uitlopend zaagblad. Vroeger, bij het handmatig vervaardigen van deuren en dergelijke, werd op de plaats van het sleutelgat een gaatje geboord, waarna de typische vorm van het sleutelgat vanuit het gaatje werd uitgezaagd. Dit kon alleen met een dergelijk zaagje. Rest mij nog te vermelden dat zo'n sleutelgat alleen geschikt was voor een zogenoemde baardsleutel, dus niet voor een cilinderslot met sleutel. In de nieuwbouw wordt een sleutelgatzaagje niet meer gebruikt, in het restauratiewerk nog wel." (Aad van Staveren, docent bouwkunde)

Drijfriemvet (juninummer) "Drijfriemvet is een blok vet met zand. Het wordt gebruikt om lange leren drijfriemen soepel en ruw te houden. In vroeger tijden werd er door loonbedrijven op de boerderij gedorst. Een grote dorsmachine kwam dan op het erf en met behulp van een poelie, oftewel een riemschijf, op een tractor of een immense ding aangedreven. De trekker en de dorsmachine stonden dan ongeveer tien meter van elkaar. Om te zorgen dat de zeer lange riem niet zou breken door verdroging en grip zou houden op de drijfwielen, werd de riem bij de start, indien noodzakelijk, ingevet." (Tjeerd van Ruth)

eene kamer die te klein is wat grooter te maken." Andere oude bakkersgrappen: *ovensleutel* en *het trapje van de onderoven*.

NAAISTERS, KLEERMAKERS EN ETALEURS

Kleermakerswetboek Een kleermaker weet nog hoe hij in 1951 als leerling van veertien jaar in Winschoten naar een andere zaak werd gestuurd voor – zoals het op zijn Gronings heet – 'het sniederswetboek'.

Mouwstok "Een authentieke van mijn zus uit het etaleursvak", schrijft Anton Heuff. "In de jaren zestig werden in etalages nog weinig poppen gebruikt. Kleeding werd op bustes gespeld en daarna opgestopt om alles in vorm te krijgen.

Daar was je soms wel twee uur mee bezig. 'Het kan wel vlotter als je een mouwstok gebruikt,' zei de chef-etaleur, 'maar die heb ik uitgeleend aan Kreymborg. Ga jij maar even vragen of ze hem al kunnen missen.' Dat deed mijn moeder denken aan het patroon van de persherenmodezaak – ook altijd net uitgeleend en moest dan door een leerlingverkoper of een nieuwkomertje bij het atelier worden opgehaald."

Naaldenslijper Groningen, jaren vijftig, net als de olieschaar of eulieschere. De laatste wordt ook in de bouw gezocht. Andere kleermakershumor, reeds opgemerkt in 1895: *naaldensmeer* en *naaldenvet*.

Roze rouwcrêpe "Mijn moeder was naaister in de jaren twintig, dertig en werkte op een atelier, waar men liet zoeken naar roze rouwcrêpe." (Lia Imhof) Een andere lezeres hoorde van haar schoonmoeder, die in de jaren vijftig als modinette in de Groninger confectie-industrie werkte: *tule zonder gaten*.

HORECA EN HUISHOUDEN

Aardbeienontpitter Onontbeerlijke keukenhulp, net als de bananensappers, de eierschaalmixer, het eierzeefje, de grotebonenzeef, de druivenrasp en de bierzeef. Jos Rietveld over dat laatste: "Daar ik deze term vooral hoorde in het 'natte' gedeelte van de horeca (cafés, strandpaviljoens, discotheken, et cetera) zal het u niet verbazen dat de wat gissere jonge aanwas vaak pas na uren onverrichter zake, maar veelal wel erg vrolijk, terugkeerde."

Navelstrengkaas Een van de denkbeeldige etenswaren. Ook gehoord: *groene basterdsuiker voor in de koffie*, *een ons gaten zonder kaas*, *een puntzakje mak zout* (zout om op de staart van vogels te strooien), *colablokjes* (speciale ijsklontjes voor in de cola) en *mierenmelk* (vergelijk het Engelse *pigeons' milk* en het Duitse *Entenmilch* en *Gänsemilch*).

Rij 13 Voor stewards en stewardessen: 'Breng even een glas water naar de passagier op stoel 13a.' Rij 13 bestaat niet, zoals hotels vaak officieel geen dertien- en verdieping hebben.

Theelepelpouleermachine "Een serveerster op een cruiseschip werd weggestuurd om de theelepelpouleermachine op te halen. Ze kwam terug met een bingomolentje, zo'n draaiende bol waar nummertjes in gaan, waarvan ze ook geen idee had wat het was. Terwijl de andere meisjes rood aanliepen, zei de cheffin met een stalen gezicht: 'Je bent de waterslang vergeten.'" (Lia Imhof)